

Źródła z epoki jako świadectwa polskiej i rosyjskiej recepcji opery Wincentego Ignacego Marewicza *Polusia, córka kołodzieja, czyli Wolność oswobodzona...*¹

ANNA PETLAK
(Uniwersytet Łódzki)

Wincenty Ignacy Marewicz (1755-1822) urodził się na Litwie, uczył się w szkołach jezuickich w Wilnie. Po 1776 roku rozpoczął kilkuletnią podróż po kraju, przebywał między innymi w Płocku, Grodnie, Wilnie, Krakowie. Zadebiutował w 1784 roku, publikując anonimowo w periodyku literackim „Magazyn Warszawski” fragment wiersza *Kalendarz powszechny na wszystkie lata*, natomiast apogeum jego aktywności twórczej i wydawniczej przypada na lata 1786-1789. Był gorliwym rzecznikiem reform ustrojowych i społecznych, co znalazło odzwierciedlenie w jego twórczości publicystycznej towarzyszącej obradom Sejmu Czteroletniego (na przykład tekst *Do stanów sejmujących, wiersz*, w którym odwołał się do napisanego dwa lata wcześniej projektu politycznego *O dobrowolnych podatkach. Projekt na sejm*). W 1791 roku książę Maciej Radziwiłł kupił dla Marewicza domek i niewielki obszar ziemi na Łukiszkach, pisarz został też wybrany na urzędnika municypalnego w Wilnie. Podczas wojny polsko-rosyjskiej 1792 roku przeznaczył nagrodę (akt własności kamienicy) dla ochotnika, który najbardziej zasłużył się w walce, a na potrzeby wojska ofiarował między innymi swój domek z ogrodem i ponad 200 zł w gotówce. W czasie powstania kościuszkowskiego pisarz i jego żona (osoba bliżej nieznaną) dołączyli do wojska jako zwykli żołnierze. Pod koniec 1798 roku Marewicz przebywał we Lwowie. Po 1800 roku zamieszkał w Warszawie, gdzie był urzędnikiem stanu cywilnego i członkiem loży wolnomularskiej Świątynia Izis. W tym mieście zmarł 5 marca 1822 roku².

1 Publikacja prezentuje wyniki badań finansowanych przez Narodowe Centrum Nauki na podstawie decyzji nr DEC-2011/01/D/HS2/02852.

2 Zob. E. Aleksandrowska, *Wincenty Ignacy Marewicz (1755-1822)*, w: *Pisarze polskiego oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Z. Goliński, t. 2, Warszawa 1994, s. 332-341.

Pisarski dorobek Marewicza jest bogaty i zróżnicowany pod względem gatunkowym oraz tematycznym. Przeważają teksty związane z osobą starościanki pińskiej Barbary Jelskiej lub jej poświęcone (poznana przez twórcę w 1776 roku Jelska, nazywana w utworach Laurą, była jego wieloletnią nieodwzajemnioną miłością). Za życia autora w druku ukazało się między innymi sześć utworów dramatycznych (komedie, dramy, opera), trzy tomiki poetyckie (zawierające wiersze okolicznościowe, osobiste, erotyki, pieśni, bajki, epigramaty, sielanki itd.), cztery zbiory pism wierszem i prozą bądź prozą z wierszem (w tym listy menipejskie, traktaty, przemowy, scenki obyczajowe)³.

Jednym z najbardziej znanych utworów Marewicza jest *Polusia, córka kołodzieja, czyli Wolność oswobodzona. Opera tragiczna w dwóch aktach*, w wydaniach z epoki opatrzona adnotacją: „z rosyjskiego na polski język przetłumaczona”. Ze względu na polityczny charakter i antyrosyjską wymowę dzieło przez pewien czas mylnie przypisywano Julianowi Ursynowi Niemcewiczowi, co odnotował Karol Estreicher w swojej bibliografii: „Cała sztuka wymierzona przeciw ówczesnym stosunkom politycznym. Może dlatego w katalogu Biblioteki Jagiellońskiej zaznaczono, że to pióra Niemcewicza”⁴. Informację tę potwierdza odręczna notatka sporządzona (zapewne przez bibliotekarza) 29 grudnia 1894 roku na karcie przedtytułowej egzemplarza *Polusi...* z 1791 roku, znajdującego się obecnie w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej: „Zdaje się, że uchodził za utwór Niemcewicza z powodu tendencji politycznej, bo na karcie Bibliot[eki] Jagiellońskiej zanotowano [tu: nieczytelnie zapisane nazwisko – A. P.], że autor – Julian Niemcewicz”⁵.

Warto dodać, że mylna atrybucja dzieła może również świadczyć o walorach artystycznych sztuki Marewicza, ale najprawdopodobniej (poza zastosowaniem

3 Marewicz jest też autorem obszernych utworów o charakterze osobistym, które ukazały się jako osobne druki (np. *Doświadczenie czyli myśl w chorobie, Gołąbek, Wariacja. Wiersz nowego rodzaju, Ostatnia do Laury odezwa. Wierszem i prozą, Uwaga nad losem biednej Tekluni z prośbą do króla*), wierszy patriotycznych, politycznych i panegirycznych, opublikowanych w postaci druków ulotnych, oraz zbioru *Przysłowia i maksymy*. Pośmiertnie wydano jego poemat z 1794 r. pt. *Nefelonikones, urywki z ociemiecielstwa. Zbiór osobliwych obrazów z dzieł dawnego świata* (Paryż 1836).

Przez swoich współczesnych pisarz uznawany był najczęściej za grafomana i dziwaka. Dopiero od drugiej połowy XX w. kształtuje się inny pogląd na osobę i pisarstwo Marewicza, m.in. w opiniach Jerzego Jackła (*Litteraria*, w: *Teatr Narodowy 1765-1794*, red. J. Kott, oprac. J. Jackł, B. Król-Kaczorowska, J. Pawłowiczowa, K. Wierzbicka-Michalska, Z. Wołoszyńska, W. Zawadzki, Warszawa 1967, s. 426), Elżbiety Aleksandrowskiej (*op. cit.*, s. 332), Juliusza Wiktora Gomulickiego (*Coś nowego o „Sprzeczkach” Jakuba Jasińskiego*, w: *Wśród pisarzy oświecenia. Studia i portrety*, red. A. Czyż i S. Szczęsny, Bydgoszcz 1997, s. 118), Aleksandra Lipatowa (*Początki polskiej prozy preromantycznej XVIII wieku. Ewolucja myśli artystycznej oraz przemiany gatunkowe na tle narodowego i europejskiego procesu literackiego*, tłum. J. Aulak, M. Dobrogoszcz, w: *idem, Słowiańszczyzna – Polska – Rosja. Studia o literaturze i kulturze*, Izabelin 1999, s. 147-178).

4 K. Estreicher, *Bibliografia polska*, cz. 3, t. 11 (22): *M-My*, Kraków 1908, s. 151.

5 Zob. [W.I. Marewicz], *Polusia, córka kołodzieja, czyli Wolność oswobodzona. Opera tragiczna w dwóch aktach*, z rosyjskiego na polski język przetłumaczona, [b.m.] 1791, k. przedtytułowa *recto*, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie (dalej jako BJ), sygn. 26665 I.

wyrazistej alegorii i widocznym temperamentem satyrycznym) zdecydowała o tym przypuszczeniu wymowa polityczna utworu, zbieżna z poglądami, które Niemcewicz głosił w czasie Sejmu Czteroletniego.

Opera ukazywała się drukiem w 1789 i 1791 roku, w obu przypadkach bez wskazania autora i miejsca wydania. Zamieszczona natomiast w *Spisie darów, uczynionych dla Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich...* informacja o edycji *Polusi...* z 1780 roku⁶ to najprawdopodobniej pomyłka. Karol Estreicher odnotował dwa wydania z 1789 roku w formacie 8° – pierwsze liczące 109 stron, natomiast drugie 93 strony, a także jedno z 1791 roku w formacie 4°, które obejmowało 103 strony⁷ – w żadnym z nich nie podano miejsca druku. W *Bibliografii literatury polskiej* „*Nowy Korbut*” powtórzono te informacje. Przy wydaniu z 1791 roku wskazano Lwów jako przypuszczalne miejsce druku⁸, co odnotowała później Elżbieta Aleksandrowska w biogramie Marewicza⁹. Nie wiadomo jednak, na jakiej podstawie powstało to przypuszczenie. Kwestia ta wymaga zatem dodatkowych, bardziej wnikliwych badań.

W 2017 roku dotychczasowe informacje o edycjach opery Marewicza wzbogaciła Iryna Ciborowska-Rymarowicz (pracownik Oddziału Starych Druków i Rzadkich Ksiąg Biblioteki Narodowej Ukrainy im. W.I. Wernadskiego w Kijowie), której zainteresowania naukowe koncentrują się między innymi na działalności drukarni karmelitów bosych w Berdyczowie. Przeprowadzone studia historyczno-bibliograficzne i analiza typograficzna pozwoliły badaczce jedną edycję z 1789 roku (egzemplarz w zbiorach kijowskiej Biblioteki Narodowej Ukrainy oznaczony sygnaturą Бол. КОМІТЕТ 1400) rozpoznać właśnie jako druk oficyny berdyczowskiej. Na podstawie analizy porównawczej tomu oraz wydanych w tym samym roku trzech innych egzemplarzy *Polusi...*, przechowywanych we wskazanej już bibliotece kijowskiej (sygn. In. 6330), a także we Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece Ukrainy im. W. Stefanyka (sygn. СТ-I 78247) i Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (sygn. XVIII-II.994), Ciborowska-Rymarowicz wykazała różnice między nimi i wysunęła przypuszczenie, że w 1789 roku opera Marewicza została wydana co najmniej czterokrotnie. Ustalenia te przedstawiła w referacie wygłoszonym na międzynarodowej konferencji naukowej *Biblioteka. Nauka. Komunikacja. Strategiczne*

6 Zob. *Spis darów, uczynionych dla Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich oraz i dawców tychże, w ciągu roku 1833*, „Czasopismo Naukowe od Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich wydawane” 1833, z. 8, s. 87 (<http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=114149>, stan z 2 marca 2019 r.).

7 K. Estreicher, *Bibliografia polska*, cz. 3, t. 11..., s. 151. Zob. także *idem*, *Bibliografia polska*, cz. 2: *Stulecie XV-XIX. Spis chronologiczny*, t. 2 (9): *Stulecie XVIII i dopełnienia do wieku XV-XVII*, Kraków 1888, s. 581, 583, 628; *idem*, *Bibliografia polska XIX stulecia*, t. 4: *D-Dramat polski*, wyd. 2, red. K. Estreicher (junior), Kraków 1966, s. 332.

8 Zob. *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*, [t.] 5: *Oświecenie. Hasła osobowe I-O*, oprac. E. Aleksandrowska z zespołem, red. tomu do r. 1958 T. Mikulski, Warszawa 1967, s. 304.

9 E. Aleksandrowska, *op. cit.*, s. 340.

zadania rozwoju bibliotek naukowych, zorganizowanej w Kijowie 3-5 października 2017 roku przez Narodową Bibliotekę Ukrainy im. W.I. Wernadskiego w Kijowie, Narodową Akademię Nauk Ukrainy oraz Międzynarodową Asocjację Akademii Nauk¹⁰. W nieco późniejszej rozprawie o berdyczowskim księgozbiornym¹¹, opublikowanej także w roku 2017, Ciborowska-Rymarowicz stwierdza:

» Do tej pory ustaliłam, że ukazało się pięć edycji *Polusi* z rokiem 1789 wyłoczonym na kartach tytułowych. Jedną edycję zidentyfikowano jako berdyczowską [...]. Egzemplarz *Polusi* ze zbioru Biblioteki Instytutu Badań Literackich (sygn. XVIII.1.653.adl) jest inny – taki sam egzemplarz znajduje się w Dziale Rzadkiej Książki Biblioteki Narodowej im. W. Stefanyka we Lwowie (sygn. СТ-I 78247). Egzemplarze trzeciego wydania są przechowywane w Bibliotece Narodowej Ukrainy im. W.I. Wernadskiego (sygn. In. 6330) oraz w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego (sygn. IV.4497). Egzemplarz czwartej edycji utworu W.I. Marewicza posiada Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (sygn. XVIII-II.994). Egzemplarz piątego wydania znajdziemy w bibliotece PAN i PAU w Krakowie (sygn. St. Dr. 319). Przedstawiona informacja poszerza wiedzę o repertuarze druków oficyny karmelitańskiej i uzupełnia luki w wiedzy o edycjach opery W.I. Marewicza¹².

10 Zob. I. Циборовська-Римарович, *Невідоме бібліографії бердичівське видання опери-драми В.І. Маревича „Polusia”: історико-книгознавчий та друкарський аналіз*, in: *Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3-5 жовт. 2017 р.)*, Київ 2017, s. 180-183. Tekst tego referatu dostępny jest także online: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/1110> (stan z 2 marca 2019 r.).

11 *Eadem*, *Polonika w księgozbiornym karmelitów bosych w Berdyczowie (na podstawie katalogu z 1781 r.)*. *Zarys problemu*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiornymi Historycznymi” 2017, tom specjalny: *Polonika w zbiorach obcych*, s. 229-237.

12 *Ibidem*, s. 236. Informacje te są dla mnie szczególnie ważne, ponieważ w ramach projektu naukowego Narodowego Centrum Nauki przygotowuję wydanie krytyczne twórczości Wincentego Marewicza – docelowo jego całego dorobku pisarskiego. W tym miejscu chciałabym podziękować Irynie Ciborowskiej-Rymarowicz za wszelkie informacje o sztuce Marewicza i pomoc w udostępnieniu mi online cyfrowej wersji (nieznanych mi wówczas) dwóch egzemplarzy *Polusi...* ze zbiorów Biblioteki Narodowej Ukrainy im. W.I. Wernadskiego w Kijowie. Z przykrością odnotowuję jednak fakt, iż w przywołanym wyżej artykule o polonikach w księgozbiornym karmelitów bosych w Berdyczowie ukraińska badaczka nie zamieściła jakiegokolwiek informacji o tym, że wiadomości o niektórych egzemplarzach sztuki Marewicza (wraz z sygnaturami) pochodziły ode mnie. Na dwa egzemplarze *Polusi...* pochodzące ze zbiorów Biblioteki Instytutu Badań Literackich PAN w Warszawie oraz Biblioteki PAU i PAN w Krakowie natrafiłam w czasie swoich długoletnich kwerend bibliotecznych. Informacje o nich pozwoliły Irynie Ciborowskiej-Rymarowicz na sprostowanie, że sztukę Marewicza wydano w 1789 roku nie cztery (jak dotąd sądziła), a pięć razy. Wiadomości o wskazanych dwóch egzemplarzach *Polusi...* ukraińska badaczka uzyskała ode mnie we wrześniu 2017 r., w trakcie nieformalnej współpracy naukowej, polegającej na obustronnym przekazywaniu w korespondencji elektronicznej informacji m.in. na temat poczynionych przez nas ustaleń w sprawie znanych edycji tekstu opery. Wymiana objęła ponadto zdjęcia niektórych stron poszczególnych wydań sztuki Marewicza, w moim przypadku dotyczyło to również egzemplarza *Polusi...* ze zbiorów Biblioteki PAU i PAN w Krakowie, którego digitalizacja została sfinansowana ze środków realizowanego przeze mnie

* * *

Na podstawie zgromadzonych źródeł z epoki warto poszerzyć stan badań nad wydawniczymi losami *Polusi...* Marewicza informacjami o zachowanych egzemplarzach edycji sztuki z 1789 roku (w tym również nieodnotowanych przez Irynę Ciborowską-Rymarowicz). Dane na ten temat ujęte zostały w tabeli 1. Wiadomości podane w referacie ukraińskiej badaczki dopełniłam ustaleniami poczynionymi przeze mnie w czasie przeprowadzonych kwerend bibliotecznych (wyjazdowych i korespondencyjnych), a także dzięki materiałom pozyskanym w formie zdigitalizowanej¹³. Warto również dodać informacje o dwóch egzemplarzach wydania sztuki z 1791 roku (we Lwowie?), zlokalizowanych w krajowych księżnicach naukowych: Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie (sygn. 26665 I) i Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (sygn. XVIII-12063).

Tabela 1. Egzemplarze edycji *Polusi...* z roku 1789¹⁴

Oznaczenie wydania	Lokalizacja
A ss. 93	1. Biblioteka Narodowa Ukrainy im. W.I. Wernadskiego w Kijowie, sygn. Бол. комітет 1400; [Berdyczów]: [Drukarnia Karmelu Fortecy Najświętszej Marii Panny].
B ss. 96	1. Biblioteka Narodowa Ukrainy im. W.I. Wernadskiego w Kijowie, sygn. ІН. 6330. 2. Biblioteka Wileńskiego Uniwersytetu, sygn. IV.4497.
C ss. 93	1. Dział Starodruków Biblioteki Instytutu Badań Literackich PAN w Warszawie, sygn. XVIII.1.653.adl. 2. Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka, sygn. СТ-I 78247. 3. Oddział Zbiorów Specjalnych, Sekcja Starych Druków Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego, sygn. 1025060. 4. Seminaryjna Biblioteka Starodruków w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu, sygn. XVIII/1794/1. 5. Dział Starych Druków, Rękopisów i Kartografii Muzeum Narodowego w Krakowie, sygn. MNK VIII-XVIII.3894. 6. Dział Starych Druków, Rękopisów i Kartografii Muzeum Narodowego w Krakowie, sygn. MNK VIII-XVIII.3916. 7. Dział Starych Druków, Rękopisów i Kartografii Muzeum Narodowego w Krakowie, sygn. MNK VIII-XVIII.4828.

projektu naukowego NCN. Wbrew deklaracjom i zapewnieniom, ukraińska badaczka nie podała w swojej publikacji, że ważne ustalenia naukowe w sprawie wydań tego dzieła poczyniła m.in. dzięki uzyskanym ode mnie informacjom i przesłanym materiałom.

13 W tym miejscu składam serdeczne podziękowania pracownikom bibliotek w kraju i za granicą (w szczególności Biblioteki Muzeum Narodowego w Warszawie, Działu Starych Druków, Rękopisów i Kartografii Muzeum Narodowego w Krakowie oraz Zakładu Starych Druków Biblioteki Narodowej w Warszawie) za życzliwość i pomoc okazaną mi podczas kwerend dotyczących opery Marewicza.

14 Wskazane w tabeli edycje *Polusi...* z 1789 r. nie zostały uporządkowane chronologicznie, nie udało się bowiem dotąd ustalić, w jakiej kolejności ukazywały się one w druku.

D ss. 96	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dział Starych Druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. XVIII-11.994. 2. Biblioteka Muzeum Narodowego w Warszawie, sygn. SD 5203. 3. Dział Starych Druków, Rękopisów i Kartografii Muzeum Narodowego w Krakowie, sygn. MNK VIII-XVIII.3915.
E ss. 109	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dział Zbiorów Specjalnych Biblioteki PAU i PAN w Krakowie, sygn. PAU St. Dr. 319. 2. Zakład Starych Druków Biblioteki Narodowej w Warszawie, sygn. XVIII.2.2515.

Wskazane edycje z 1789 roku różnią się formatem, składem, liczbą stron, a także wyposażeniem typograficznym. Już połączona z kolacjonowaniem tekstu analiza porównawcza dwóch egzemplarzy: C1 i E1 pozwoliła ujawnić wiele odmian w tekstach (między innymi różnice w długości partii dialogowych, w szczegółowości opisów, doborze epitetów, rozległości porównań) oraz liczne inne warianty lekcji, a także błędy druku.

Należy dodać, że trzy egzemplarze wydań *Polusi...* z roku 1789 znajdują się również w zbiorach Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk w Petersburgu pod następującymi sygnaturami: XXIX6 27248; XXIX6 27431; XXIX6 28513. W opisach katalogowych odnotowano, że wszystkie trzy liczą po 109 stron, a zatem można przypuszczać, że pochodzą z wydania oznaczonego w tabeli jako E. Ponadto jeden egzemplarz *Polusi...* zachował się w zbiorach Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Petersburgu – sygn. 13.21.7.15. W opisie katalogowym brak informacji o autorze, podano tu jedynie format (80) i rok wydania (1789). Niewątpliwie konieczne jest dotarcie do tych egzemplarzy sztuki i porównanie ich z innymi, które mają taką samą datację roczną. Nie można bowiem wykluczyć, że pochodzą one z nieznanych dotąd wydań tego dzieła.

Długa lista egzemplarzy sztuki Marewicza pochodzących z różnych wydań i zachowanych w licznych bibliotekach krajowych oraz zagranicznych bez wątpienia świadczy o niezwyklej popularności tego dzieła na terenach Pierwszej Rzeczypospolitej. Równocześnie jednak sporządzony wykaz uświadamia, jak żmudna i trudna będzie praca nad edycją krytyczną tego utworu. Ale duża liczba zachowanych przekazów dzieła może się też okazać bardzo pomocna dla edytora w trakcie odczytywania kłopotliwych dla niego miejsc tekstu, wiadomo mi bowiem, że niektóre egzemplarze są uszkodzone, i to w różnym stopniu. Do zbadania pozostaje także kwestia finansowania wszystkich edycji *Polusi...* Dotąd nie udało się ustalić, czy to sam Marewicz, czy też inne osoby bądź instytucje wydawnicze łożyły na druk tej opery.

Świadectwem dużego zainteresowania operą Marewicza jest również znajdujący się w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu manuskrypt ze sporządzonym przez nieznaną osobę odpisem przedmowy *Do Czytelniczki*¹⁵ (w bloku notatek na tematy polityczne i historyczne, tzw. *silva rerum*), a także

15 Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, sygn. Ossol. 1198/I.

odpis całego tekstu z wydania opery w roku 1791, dostępny w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie¹⁶. W tym miejscu warto też wspomnieć o włączeniu niektórych pieśni z tej opery do śpiewników z epoki. Między innymi w antologii zatytułowanej *Rozrywka w smutku, czyli piosnki i arie zebrane roku 1796* znalazły się *Pieśń w tonie pocztarskim*, *Pieśń w tonach z ruska wesółych* oraz *Aria Polusia*¹⁷. Ponadto *Pieśń w tonach z ruska wesółych* włączono do pierwszego tomu zbioru *Śpiewy i arie teatralne i światowe z różnych oper i komedii zebrane z dodatkiem nowych śpiewów i krakowiaków* z 1816 roku¹⁸. Podczas kolacjonowania tekstów pieśni zamieszczonych w śpiewnikach z ich zapisem w jednym z wydań opery Marewicza stwierdziłam nieliczne odmiany i błędy drukarskie.

* * *

Opera *Polusia*... Wincentego Marewicza jest polityczno-okolicznościowym utworem o wymowie alegorycznej. Elżbieta Aleksandrowska nazywa tę sztukę „udramatyzowanym traktatem politycznym”¹⁹, Ryszard Łuźny określa ją jako „sceniczny pamflet wymierzony przeciwko polityce Rosji w stosunku do Polski”²⁰, Dobrochna Ratajczakowa uważa, że jest to „sceniczna alegoria zlokalizowana w miejscowości Wolność”²¹, natomiast Mieczysław Piszczkowski nazywa operę Marewicza „uscenizowanym pamfletem antyrosyjskim”²².

Bohaterami sztuki są: Swobodzki – „dziedzic dóbr nazywających się Wolność, w opiece będący”; Przemocka – „mająca pod opieką Swobodzkiego”; Polusia – „córka kołodzieja tej włości, służąca za pokojową u Przemockiej, ukochana potem od wiecznika²³ swego Swobodzkiego”; Potężnicki – „przyjaciół Przemockiej”; Lito-

16 Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 7116 I.; <https://jbc.bj.uj.edu.pl/publication/410157/content> (stan z 2 marca 2019 r.).

17 *Rozrywka w smutku, czyli piosnki i arie zebrane roku 1796*, Warszawa [1796], s. 23-27; Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, sygn. St. Dr. 5136 I.; <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=86124> (stan z 2 marca 2019 r.).

18 Zob. *Pieśń w tonach z ruska wesółych* w tomie: *Śpiewy i arie teatralne i światowe z różnych oper i komedii zebrane z dodatkiem nowych śpiewów i krakowiaków*, nakładem J. Pukszy, Warszawa 1816, s. 187-188, egz. BN sygn. I 381.648.; <https://polona.pl/item/spiewy-i-arye-teatralne-i-swiatowe-z-roznych-oper-i-komedyi-zebrane-z-dodatkiem-nowych,MTgxODQwOTc/> (stan z 2 marca 2019 r.).

19 E. Aleksandrowska, *op. cit.*, s. 335.

20 R. Łuźny, *Bohomolec i Bogusławski w Rosji. (Z dziejów powiazań literackich polsko-rosyjskich doby Oświecenia)*, „Slavia Orientalis” 1961, nr 2, s. 147.

21 D. Ratajczakowa, *Komedie oświeconych 1752-1795*, Warszawa 1993, s. 331.

22 M. Piszczkowski, *Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia*, cz. 2, Wrocław 1963, s. 27.

23 *Wiecznik* – ‘właściciel ziemi’; tu zarazem: wiecznik miłości – ‘stałe, wiecznie Kochający’.

śnicki – „sąsiad, pokrewny i przyjaciel Swobodzkiego”; Dokumentowicz – „prawnik służący u Przemockiej”; Ciemiężnicki – „poddany wspólny Przemockiej i Potężnickiego, natrętny lubownik Polusi” oraz dwaj sędziwi wieśniacy. Karol Estreicher rozszyfrował te alegoryczne postaci: „Polusia znaczy Polska, Swobodzki – Poniatowski, Przemocka – Katarzyna II, Potężnicki – Potiomkin, Ciemiężnicki – poseł rosyjski”²⁴. Te informacje ujęte są w niezidentyfikowanych autorsko odręcznych zapisach w egzemplarzu E1 na karcie [3] *verso*, gdzie ponadto rozszyfrowano postać Litońskiego jako „króla pruskiego”.

W swojej operze Marewicz za pomocą alegorii przedstawił konflikt polsko-rosyjski. Akcja sztuki rozgrywa się w posiadłości Wolność pod Nowogródkiem. Swobodzki (Stanisław August Poniatowski), którym „opiekuje się” Przemocka (Katarzyna II), pragnie ożenić się z ukochaną Polusią (Polską) – córką kołodzieja, która jest służącą Przemockiej. Jednak ta ostatnia wraz ze swoim przyjacielem Potężnickim (Potiomkin) nie chcą dopuścić do tego ślubu. Postanawiają wydać Polusię, wbrew jej woli, za ich wspólnego poddanego Ciemiężnickiego (poseł rosyjski) i z pomocą prawnika Dokumentowicza zamierzają podstępem przywłaszczyć sobie dziedzictwo Swobodzkiego. Planują przekupić mieszkańców Wolności oraz przeciągnąć na swoją stronę Litońskiego (król pruski). Nie udaje się jednakże zrealizować tych podstępnych zamiarów, Litoński pomaga bowiem Polusi oraz Swobodzkiemu i młoda para szczęśliwie wiąże się ze sobą. Przemocka uwalnia Swobodzkiego spod swej „opieki” i przywraca mu jego dobra, a Polusię za jej wierną służbę nagradza wolnością. W ostatniej scenie opery pojawiają się dwaj wieśniacy i wyrażają radość z powodu powrotu Swobodzkiego do swoich włości oraz szczęścia państwa młodych. Jednocześnie skarżą mu się na brak miłosierdzia i sprawiedliwości, a także na ucisk panów, karczmarzy („chytłych Żydów”), posesorów, rządców i proszą go o pomoc. Swobodzki obiecuje, że ukróci wyzysk ze strony właścicieli gruntów i majątków, obdarzy chłopów wolnością „sprzedawania wszędzie i wszystkich produktów”, zlikwiduje „szkodliwe temu monopola”, ponadto zadba o miasta („miastom porządek przepiszę i w nich, dozwalając swobody, postaram się, aby były ludne, i bogate”). Sztukę kończy śpiewana przez wieśniaków aria „w tonach wiejskich”²⁵.

We wszystkich znanych mi wydaniach *Polusi... zamieszczone zostały trzy elementy tworzące jego literacką ramę wydawniczą*²⁶: motto, list dedykacyjny

24 K. Estreicher, *Bibliografia polska*, cz. 3, t. 11 (22)..., s. 151.

25 Por. też M. Piszczkowski, *op. cit.*, s. 27.

26 Zob. R. Ociecek, *O różnych aspektach badań literackiej ramy wydawniczej w książkach dawnych*, w: *O literackiej ramie wydawniczej w książkach dawnych*, red. R. Ociecek, Katowice 1990, s. 7-11; *eadem*, *Rama utworu*, w: *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze – renesans – barok*, red. T. Michałowska, przy udziale E. Sarnowskiej-Temeruszy, B. Otwinowskiej, Wrocław 1990, s. 684-687.

i przedmowa²⁷. Na karcie tytułowej *recto* widnieje opatrzony skróconym podpisem cytat:

» Sławny tryumf, co zadziwia,
Większy ten, co uszczęśliwia.
Krasic.

Epigraf ten pochodzi z utworu *Do...* („Szczęście to jest dla narodu...”), który Ignacy Krasicki skierował do nierozpoznanego dotąd przez badaczy adresata. W zbiorze *Listy z wierszami* oświeceniowego poety tekst ten we współczesnych edycjach opatrzony jest numerem dwudziestym piątym²⁸.

Bezpośrednio po karcie tytułowej widnieje list dedykacyjny, opatrzony następującą formułą inskrypcyjną: *Jaśnie Wielmożnemu [lego] M[os]ci Panu Ogińskiemu, hetmanowi wielkiemu W[ielkiego] Ks[ięstwa] L[itewskiego], kawalerowi orderów wielu, Panu Dobrodziejowi ofiaruję*. Nie wiadomo, czy jakieś bliższe więzi łączyły Marewicza z Michałem Kazimierzem Ogińskim i jakie szczególne powody zdecydowały o przypisaniu mu opery. Nie ulega jednak wątpliwości, że wybranie go na patrona dzieła to trafna decyzja. Ogiński był bowiem wirtuozem instrumentalistą, kompozytorem, librecistą, a założony i utrzymywany przez niego teatr w Słonimiu miał być swoistą świątynią sztuki operowej. Do tych kwestii odniósł się Andrzej Ciechanowiecki:

» Literacką atmosferę Słonimia charakteryzuje również fakt, że W. Marewicz swój przekład z języka rosyjskiego na polski opery tragicznej w dwóch aktach *Polusia, córka kołodzieja, czyli Wolność oswobodzona*, o wyraźnym społecznym i narodowym nastawieniu, zadedykował hetmanowi²⁹.

Ważną kwestią, która wymaga zbadania, są relacje między Wincentym Marewiczem i Michałem Kazimierzem Ogińskim. Należałoby ustalić, czy przypad-

27 Szerzej na ten temat zob. A. Petlak, *Przyczynek do badań nad ramą wydawniczą utworów dramatycznych Wincentego Ignacego Marewicza*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica” 2016, 4 (34): *Na szlakach literatury... Prace literaturoznawcze i edytorskie ofiarowane Profesor Barbarze Wolskiej z okazji siedemdziesiątych urodzin oraz czterdziestolecia pracy naukowej*, s. 147-162.

28 Zob. ten utwór w edycji: I. Krasicki, *Dzieła zebrane*, pod red. Z. Golińskiego, kontynuowaną przez J.T. Pokrzywniaka i M. Parkitnego, t. 2: *Zbiory wierszy*, oprac. T. Kostkiewiczowa, red. nauk. A.P. Lesiakowski, Poznań 2019, s. 298.

29 А. Цеханавецкі, *Міхал Казімір Агіньскі і яго „Сядзіба музы” у Слоніме*, Мінск 1993, s. 72; jeśli nie zaznaczono inaczej, przekłady pochodzą od autorki artykułu. W polskiej wersji przytoczonej wypowiedzi skorygowany został błędny zapis w ukraińskim oryginale inicjału imienia oraz nazwiska pisarza: „J. Marcewicz”. Ciechanowiecki błędnie sądzi, iż *Polusia...* jest przekładem z języka rosyjskiego. Przy czym należy dodać, że do tej opinii przyczynił się sam autor, o czym będzie mowa w dalszym wywodzie.

kiem *Polusia*... nie była sztuką przygotowaną specjalnie dla teatru słonimskiego. To przypuszczenie nie jest bezpodstawne, zważywszy, że wśród utworów autorstwa samego Ogińskiego są sztuki o podobnym charakterze. Nie można też wykluczyć, że to właśnie ten kompozytor napisał muzykę do *Polusi*... Być może Marewicz zadedykował operę hetmanowi z myślą o wystawieniu jej w teatrze słonimskim bądź na innej scenie pozostającej pod opieką Ogińskiego. Należy przy tym dodać, że sztuka Marewicza była bez wątpienia utworem przeznaczonym do wystawienia w teatrze muzycznym. Potwierdza to zarówno wskazany w podtytule gatunek „opera tragiczna”, jak i heterorytmiczny charakter tekstu. Są tu partie z wyraźnym podziałem na zwrotki i refreny, a ponadto wskazówki typu „Pieśń w tonie pocztarskim z trąbką po każdej strofie, akomodując trzaskaniem z bicza”, które upewniają, że dany fragment tekstu ma charakter słowno-muzyczny³⁰. Dodajmy, że operę Marewicza wystawiono w roku 1795 w Wilnie³¹.

Trzecie preliminarium, w edycjach sztuki zamieszczone po dedykacji, to przedmowa skierowana *Do Czytelnika*³². Pisarz informuje w niej, dlaczego na karcie tytułowej i na końcu wypowiedzi wstępnej („A teraz przedmowę kończę słowami autora *Monachomachii*: «Czytaj i dozwól, niech czytają twoi»”³³) odwołał się do utworów Krasickiego i podał autorstwo biskupa warmińskiego. Dzieli się ponadto z czytelnikiem informacjami o problemach i trudnościach, jakie towarzyszyły mu przy tłumaczeniu sztuki.

Jak się jednak okazuje, zarówno zawarta w przedmowie wypowiedź pisarza o problemach, z którymi jakoby zmagał się w trakcie dokonywania przekładu opery z języka rosyjskiego, jak i dodana do tytułu informacja, że sztuka została „z rosyjskiego na polski język przetłumaczona”, były mistyfikacjami mającymi na celu zamaskowanie rzeczywistej treści i ostrej wymowy politycznej dzieła. W przypadku *Polusi*... mamy do czynienia z sytuacją odwrotną, ponieważ pod koniec XVIII wieku polski utwór został przełożony na język rosyjski przez Wasilija Anastasiewicza (1775-1845) – rosyjskiego bibliografa i tłumacza, popularyzatora kultury polskiej w Rosji. Przekładem tym jako pierwszy zainteresował się wspomniany już

30 Składam podziękowania dr Lidii Ignaczak za wszelkie wskazówki pomocne w badaniach dotyczących relacji między Marewiczem a Ogińskim.

31 *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 2, *Literatura Ziemi Wileńskiej od XVI wieku do 1945 roku*, Bydgoszcz 2004, cyt. za: S. Hałabuda, J. Michalik, A. Stafiej, przy współpracy B. Maresz, A. Przybyszewskiej, *Dramat polski 1765-2005. Przedstawienia, druki, archiwalia*, t. 2: *M-Z*, Warszawa 2014, s. 571.

32 W wydaniach A, B, C, D przedmowę zamieszczono na jednej, a w wydaniu E – na dwóch stronicach. Na temat wypowiedzi wstępnej Marewicza Karol Estreicher zamieścił następującą adnotację: „Przy jednym egzemplarzu widziałem obszerną samochwalczą przedmowę, ale tej w innych znanych nie ma. Przedmowa ta godna byłaby przedruku, tak jest jowialna” (*Bibliografia polska*, cz. 3, t. 11 (22)..., s. 151). O tekście tym wspomina również Paweł Naumowicz Bierkow (zob. *idem*, *Русско-польские литературные связи в XVIII веке*, Москва 1958, c. 43).

33 I. Krasicki, *Dzieła zebrane*, t. 1: *Poematy*, oprac. Z. Goliński, Wrocław-Warszawa-Kraków 1998, s. 165.

rosyjski literaturoznawca, badacz rosyjsko-polskich stosunków literackich Paweł Bierkow³⁴. W końcowej części swej wypowiedzi poświęconej rosyjskiemu tłumaczeniu libretta opery Bierkow stwierdza: „Możliwe, że jako dokument polityczny *Polusia* zwróciła uwagę Anastasiewicza, który tłumaczył ją od 1794 do 1796 r., ale wydrukować, oczywiście, swojego tłumaczenia nie mógł”³⁵.

Przekład rosyjski faktycznie nigdy nie ukazał się drukiem, a jego rękopis znajduje się obecnie w zbiorach Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Petersburgu³⁶.

W sprawozdaniu Cesarskiej Biblioteki Publicznej w Piotrogradzie za rok 1912 na liście zakupionych rękopisów pod numerem piętnastym znajduje się następująca adnotacja:

» Полюся, дочь колесника, или Освобожденная вольность.
Опера трагическая въ двухъ дѣйствіяхъ. Переводъ съ
польскаго. В. Анастасѣвичемъ.
Славный есть триумфъ тотъ, что удивляетъ,
Но тотъ славнѣе, что осчастливляетъ.
1794 года. Въ селѣ Успенскомъ³⁷.

Podano również sygnaturę tego manuskryptu (O.XV.20) oraz informację, że jest to tłumaczenie wydanego w roku 1789 lub 1791 utworu pt. *Polusia, córka kołodzieja, czyli Wolność oswobodzona. Opera tragiczna w dwóch aktach*, z rosyjskiego na polski język przetłumaczona. Osoba, która opracowała sprawozdanie, za bibliografią Karola Estreichera wskazała autora opery – Wincentego Marewicza, dodając, że jego sztuka jest utworem oryginalnym, a nie tłumaczeniem.

34 П.Н. Берков, *op. cit.*, s. 43-45. O tym tłumaczeniu (powołując się na pracę Bierkowa) wspomina Siergiej Nikołajew (*Adam Naruszewicz i Franciszek Karpiński w „Cudzej muzie” Wasilija G. Anastasiewicza*, w: *idem, Od Kochanowskiego do Mickiewicza. Szkice z historii polsko-rosyjskich związków literackich XVII-XIX wieku*, tłum. J. Głażewski, Warszawa 2007, s. 242; *idem, Polsko-rosyjskie związki literackie w epoce Stanisława Augusta Poniatowskiego*, „Ruch Literacki” 2003, z. 1, s. 2). Zob. także A.W. Lipatow, *op. cit.*, s. 158, 177.

35 П.Н. Берков, *op. cit.*, s. 45.

36 В. Анастасевич, *Полюся дочь колесника или Освобожденная вольность. Опера трагическая в двухъ действияхъ*. Перевод с польского, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Petersburgu, rkps O.XV.20.

37 *Отчетъ Императорской Публичной Библиотеки за 1912 годъ*, Петроградъ 1917, с. 109-110; <http://gpnrb.dlibrary.org/ru/nodes/3516-otchet-imperatorskoj-publichnoy-biblioteki-1912-g-b-m-1917> (stan z 2 marca 2019 r.).

Tłumaczenie przytoczonej adnotacji:

‘Polusia, córka kołodzieja, czyli Oswoobodzona wolność. Opera tragiczna w dwóch aktach. Tłumaczenie z polskiego W. Anastasiewicza.

Славны триумф, co zadziwia,

Większy ten, co uszczęśliwia.

1794 roku. We wsi Uspienskoje.’

Zachowany w dobrym stanie rękopis ma niewielki format – 1/8 arkusza (*octavo*), twardą oprawę; obejmuje pięćdziesiąt siedem stron. Co ważne, na karcie tytułowej tłumaczenia znajduje się informacja (powtórzona w sprawozdaniu): „1794 года. Въ селѣ Успенскомъ” – ‘1794 roku. We wsi Uspienskoje’, a na ostatniej stronie odnotowano: „Окончили переводъ съ польскаго 1796-го, марта 17-го дня, въ селѣ Зелѣнкахъ (Богославской округи владѣнія Ржевуцкаго)” – ‘Zakończył tłumaczenie z polskiego 1796-go, marca 17-ego dnia, we wsi Zielonki (Bogosławskiego okręgu posiadłości Rzewuckiego [Rzewuskiego – A. P.]’). Ta niezwykle istotna informacja jeszcze raz potwierdza, że polski tekst *Polusi...* nie jest przekładem z języka rosyjskiego, lecz tworem oryginalnym.

Z przeprowadzonej przeze mnie wstępnej analizy porównawczej tekstu Marewicza z rosyjskim tłumaczeniem wynika, że mamy do czynienia z przekładem całego dzieła w dwóch aktach. Pominięte zostały jedynie dwa preliminaria: dedykacja dla Michała Kazimierza Ogińskiego i przedmowa *Do Czytelnika*, co jest w pełni zrozumiałe. Przekład miał funkcjonować w nowym kontekście, stąd poświęcenie utworu hetmanowi straciło sens, a ponadto w nowych okolicznościach zupełnie nieistotne stały się mistyfikacyjne zabiegi Marewicza, piszącego o problemach, z którymi jakoby się zmagał, tłumacząc operę. Dodajmy, że translacja rosyjska jest wiernym przekładem. Liczne przekreślenia w tekście, odnotowane na marginesach synonimy użytych słów, nie zawsze dokładny pod względem rymu i miary wersyfikacyjnej przekład partii wierszowanych świadczą o tym, że jest to wersja robocza.

Na obecnym etapie moich badań trudno jednoznacznie stwierdzić, z którego polskiego wydania dzieła korzystał tłumacz rosyjski. Wiadomo, że w zbiorach Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Petersburgu znajduje się jeden egzemplarz *Polusi...* Marewicza z 1789 roku (sygn. 13.21.7.15). W opisie katalogowym brak jednak informacji o liczbie stron. Z kolei we wspomnianym sprawozdaniu za rok 1912 podano, że jedyny egzemplarz polskiego dzieła w pietrogradzkiej księżnicy pochodzi z 1789 roku i liczy 109 stron. Być może o nim właśnie wspominał Paweł Naumowicz Bierkow. Taką samą objętość ma wydanie, z którego dwa egzemplarze, krakowski i warszawski, odnotowane są w tabeli jako E1 i E2. Jednak już porównanie tekstu początkowych stron aktu I *Polusi...* w tych egzemplarzach z rękopisem Wasilija Anastasiewicza skłania do przypuszczeń, że tłumacz rosyjski posiłkował się innym wydaniem sztuki Marewicza. Tabela 2 zawiera kilka fragmentów polskiego dzieła w edycjach z lat 1789 (oznaczonych jako E, A, C) i wydania z 1791 roku oraz w przekładzie rosyjskiego bibliografa.

Tabela 2. Fragmenty *Polusi...* z edycji 1789, 1791 i z rosyjskiego przekładu

<i>Polusia...</i> 1789 – E		<i>Polusia...</i> 1789 – A, C; 1791		<i>Polusia...</i> Przekład Wasilija Anastasiewicza
Lokalizacja	Tekst	Lokalizacja	Tekst	Tekst z lokalizacją
s. 1 Didaskalia	Włosy rozczochrane widać mu spod szlafmycy.	s. 1 Didaskalia	Włosy widać mu spod szlafmycy.	Из под колпака видны у него волосы. k. 2 <i>recto</i>
s. 1 SWOBODZKI	nie zważając, czy dół, czy góra, czy kamień.	s. 2 SWOBODZKI	nie zważając, czy góra, czy kamień.	не смотря ни гор, ни камней. k. 2 <i>verso</i>
s. 3 SWOBODZKI	lecieć tu jak szalony mil kilkadziesiąt	edycja A i C: s. 2 SWOBODZKI; edycja 1791: s. 3 SWOBODZKI	lecieć tu mil kilkadziesiąt	и лететь несколько десятков миль k. 3 <i>verso</i>
s. 3. SWOBODZKI	co delikatne ciało oddać dobrowolnie na okrutne męki	s. 3. SWOBODZKI	się oddać dobrowolnie na okrutne męki	произвольно отдаться жесточайшим мучениям k. 3 <i>verso</i>
s. 3-8 SWOBODZKI	[Kontynuacja wypowiedzi Swobodzkiego]	-	[Brak dalszej części wypowiedzi]	[Brak dalszej części wypowiedzi]
s. 9 POLUSIA	ale owszem ja się zadziwiam, że W Pana w tak dobrej cerze oglądam, musisz całe nie mieć czułości serca, że go otaczające okoliczności bynajmniej nie zastanawiają.	s. 3 POLUSIA	ale owszem ja się zadziwiam, że W Pana w dobrej cerze oglądam.	но так чудно, что я вас вижу в добром здравье. k. 4 <i>recto</i>

Jak widzimy, zapis tekstu sztuki Mawarewicz w pochodzących z 1789 roku wydaniach A i C w przywołanych fragmentach różni się od jego lekcji w edycjach B, D i E. Można zatem przypuszczać, że przy tłumaczeniu opery Wasilij Anastasiewicz korzystał z egzemplarza dzieła A lub C bądź też za podstawę przekładu przyjął edycję z 1791 roku.

***

Oprócz *Polusi, córki kołodzieja...* Wincenty Ignacy Marewicz napisał jeszcze pięć innych utworów dramatycznych, a mianowicie trzy komedie: *Miłość dla cnoty. Komedya oryginalna w trzech aktach* (Warszawa 1787), *Miłość wszystkich porównywa. Komedya oryginalna w pięciu aktach* (b.m., 1788; Wilno 1796), *Wszystko się skończyło na projekcie. Komedya oryginalna we dwóch aktach* (b.m.r.) oraz dwie sztuki określone jako dramy: *Szczęście w nieszczęściu, czyli Wzór stałości ludzkości i cierpliwości. Drama oryginalne w czterech aktach* (b.m., 1798) i *Żona opuszczona na bezludnej wyspie. Drama w jednym akcie, z intrygi wziętej z opery włoskiej* (Wilno 1795). Żaden z tych utworów nie spotkał się z takim zainteresowaniem jak *Polusia...* Spośród jego dzieł scenicznych właśnie ta opera zyskała największą popularność na terenach Pierwszej Rzeczypospolitej i zainteresowała także rosyjskiego tłumacza-bibliografa Wasilija Anastasiewicza. Do takiego powodzenia sztuki z pewnością przyczynił się polityczny charakter i – w rezultacie – patriotyczna wymowa dzieła, co podkreśliła Dobrochna Ratajczakowa w książce poświęconej komediom oświeceniowych twórców: „Opera zaszyfrowuje szansę kraju na niepodległość w sojuszu z Prusami [...] i wysuwa konkretny program politycznych reform”³⁸.

Podsumowując zawarte w artykule rozważania, należy podkreślić, że na popularność omawianego utworu Wincentego Ignacego Marewicza złożyły się następujące czynniki: aktualność polityczna, a w tym zaakcentowanie programu reform stronnictwa patriotycznego, krytyka Rosji, wymowa pruska, a ponadto wyrazista alegoryczność opery i pamfletowy charakter tekstu. Przejawy tej popularności to siedem wydań opery w ciągu trzech lat, liczne egzemplarze zachowane w wielu bibliotekach w kraju i za granicą, odpis przedmowy do utworu i odpis całego tekstu dramatu z edycji z 1791 roku, włączenie pieśni pochodzących z utworu do ówczesnych śpiewników, wystawienie sztuki na scenie wileńskiej w 1795 roku, a wreszcie dokonany pod koniec XVIII wieku przez Wasilija Anastasiewicza przekład tekstu na język rosyjski.

BIBLIOGRAFIA:

LITERATURA PODMIOTOWA:

Anastasiewicz W., *Polusia docz' koliesnika ili oswoboźdionnaja wolnost'. Opiera tragiczeskaja w dwóch diejstwijach*. Pieriewod s polskiego, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Petersburgu, rkps O.XV.20;

Marewicz W.I., *Polusia, córka kołodzieja, czyli Wolność oswoobodzona. Opera tragiczna w dwóch aktach*, z rosyjskiego na polski język przetłumaczona, [b.m.] 1789;

38 D. Ratajczakowa, *op. cit.*, s. 331. To notabene tłumaczy przypisywanie autorstwa omawianej opery Niemcewiczowi.

Polusia, córka kołodziejka, czyli Wolność oswobodzona. Opera tragiczna w dwóch aktach, z rosyjskiego na polski język przetłumaczona, [b.m.] 1791.

LITERATURA PRZEDMIOTOWA:

Aleksandrowska E., *Wincenty Ignacy Marewicz (1755-1822)*, w: *Pisarze polskiego oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Z. Goliński, t. 2, Warszawa 1994, s. 332-349;

Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”, [t.] 5: *Oświecenie. Hasła osobowe I-O*, oprac. E. Aleksandrowska z zespołem, red. tomu do r. 1958 T. Mikulski, Warszawa 1967;

Bierkow P.N., *Rusko-polskie literaturne swiazi w XVIII wieku*, Moskwa 1958;

Ciborowska-Rymarowicz I., *Niewidome bibliografji berdydziw'ske wydannia opery-dramy W.I. Marewycza «Polusia»: istoriko-knyboznawczyj ta drukars'kyj analiz*, w: *Biblioteka. Nauka. Komunikacja. Stratehiczni zawodnania rozwytku naukowych bibliotek: materialy Miżnar. nauk. konf. (Kijiw, 3-5 żowt. 2017 r.)*, Kijów 2017, s. 180-183, <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/1110>;

Ciechanowiecki A., *Michał Kazimir Aginski i jaho „Siadziba muzau” u Slonimie*, Mińsk 1993;

Estreicher K., *Bibliografia polska XIX stulecia*, t. 4: *D-Dramat polski*, wyd. 2, red. K. Estreicher (junior), Kraków 1966;

Bibliografia polska, cz. 2: *Stulecie XV-XIX. Spis chronologiczny*, t. 2 (9): *Stulecie XVIII i dopelnienia do wieku XV-XVII*, Kraków 1888;

Bibliografia polska, cz. 3, t. 11 (22): *M-My*, Kraków 1908;

Gomulicki J.W., *Coś nowego o „Sprzeczkach” Jakuba Jasińskiego*, w: *Wśród pisarzy oświecenia. Studia i portrety*, red. A. Czyż i S. Szczęśny, Bydgoszcz 1997, s. 171-203;

Hałabuda S., Michalik J., Stafiej A., przy współpracy B. Maresz, A. Przybyszewskiej, *Dramat polski 1765-2005. Przedstawienia, druki, archiwalia*, t. 2: *M-Ż*, Warszawa 2014;

Jackl J., *Litteraria*, w: *Teatr Narodowy 1765-1794*, red. J. Kott, oprac. J. Jackl, B. Król-Kaczorowska, J. Pawłowiczowa, K. Wierzbička-Michalska, Z. Wołoszyńska, W. Zawadzki, Warszawa 1967, s. 425-426;

Krasicki I., *Dziela zebrane*, pod red. Z. Golińskiego, kontynuowane przez J.T. Pokrzywniaka i M. Parkitnego, t. 2: *Zbiory wierszy*, oprac. T. Kostkiewiczowa, red. nauk. A.P. Lesiakowski, Poznań 2019;

Dziela zebrane, t. 1: *Poematy*, oprac. Z. Goliński, Wrocław-Warszawa-Kraków 1998;

Lipatow A.W., *Początki polskiej prozy preromantycznej XVIII wieku. Ewolucja myśli artystycznej oraz przemiany gatunkowe na tle narodowego i europejskiego procesu literackiego*, tłum. J. Aulak i M. Dobrogoszcz, w: *idem, Słowiańszczyzna – Polska – Rosja. Studia o literaturze i kulturze*, Izabelin 1999, s. 147-178;

Łuźny R., *Bobmolec i Bogusławski w Rosji. (Z dziejów powiazań literackich polsko-rosyjskich doby Oświecenia)*, „Slavia Orientalis” 1961, nr 2, s. 145-166;

[Marewicz W.I.] *Do Czytelnika*, [odpis przedmowy], Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps Ossol. 1198/I;

[Marewicz W.I.] *Polusia*, [odpis tekstu opery], Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkps 7116 I., <https://jbc.bj.uj.edu.pl/publication/410157/content>;

Nikolajew S., *Adam Naruszewicz i Franciszek Karpiński w „Cudzej muzie” Wasilija G. Anastasiewiczza*, w: *idem, Od Kochanowskiego do Mickiewicza. Szkice z historii polsko-rosyjskich związków literackich XVII-XIX wieku*, tłum. J. Głazewski, Warszawa 2007, s. 240-253;

Polsko-rosyjskie związki literackie w epoce Stanisława Augusta Poniatowskiego, „Ruch Literacki” 2003, z. 1, s. 1-8;

Ocieczek R., *O różnych aspektach badań literackiej ramy wydawniczej w ksiązkach dawnych*, w: *O literackiej ramie wydawniczej w ksiązkach dawnych*, red. R. Ocieczek, Katowice 1990, s. 7-19;

Rama utworu, w: *Słownik literatury staropolskiej. Średniowiecze – renesans – barok*, red. T. Michałowska, przy udziale E. Sarnowskiej-Temeriusz, B. Otwinowskiej, Wrocław 1990, s. 684-688;

Otchet' Imperatorskoj Publicznoj Biblioteki za 1912 god, Piotrograd 1917, s. 109-110, <http://gpntb.dlibra.org/ru/nodes/3516-otchet-imperatorskoj-publicznoy-biblioteki-1912-g-b-m-1917>;

Petlak A., *Przyczynek do badań nad ramą wydawniczą utworów dramatycznych Wincentego Ignacego Marewicza*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica” 2016, 4 (34): *Na szlakach literatury... Prace literaturoznawcze i edytorskie ofiarowane Profesor Barbarze Wolskiej z okazji siedemdziesiątych urodzin oraz czterdziestolecia pracy naukowej*, s. 147-162;

Piszczkowski M., *Zagadnienia wiejskie w literaturze polskiego Oświecenia*, cz. 2, Wrocław 1963;

Ratajczakowa D., *Komedia oświeconych 1752-1795*, Warszawa 1993;

Rozrywka w smutku, czyli piosnki i arie zebrane roku 1796, Warszawa [1796], <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doc-content?id=86124>;

Spis darów, uczynionych dla Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich oraz i dawców tychże, w ciągu roku 1833, „Czasopismo Naukowe od Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich wydawane” 1833, z. 8, <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=114149>;

Śpiewy i arie teatralne i światowe z różnych oper i komedii zebrane z dodatkiem nowych śpiewów i krakowiaków, nakładem J. Pukszy, Warszawa 1816, <https://polona.pl/item/spiewy-i-arye-teatralne-i-swiatowe-z-roznych-oper-i-komedii-zebrane-z-dodatkiem-nowych,MTgxODQwOTc/>.

SŁOWA KLUCZE: oświecenie, Wincenty Ignacy Marewicz, opera alegoryczna, Wasilij Anastasiewicz, przekład

АННА ПЕТЛЯК

ИСТОРИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ КАК СВИДЕТЕЛЬСТВА ПОЛЬСКОЙ И РУССКОЙ РЕЦЕПЦИИ ОПЕРЫ ВИНЦЕНТИЯ ИГНАЦИЯ МАРЕВИЧА *ПОЛЮСЯ, ДОЧЬ КОЛЕСНИКА, ИЛИ ОСВОБОЖДЕННАЯ ВОЛЬНОСТЬ...*

Предметом анализа в статье является приписываемая в свое время Юлиану Урсыну Немцевичу «трагическая опера» Винцентия Игнация Маревича *Полюся, дочь колесника, или Освобожденная вольность...* Эта пьеса напоминает аллегорическую драму политического характера, где за персонажами скрываются реальные фигуры, такие как: Свободский (Станислав Август Понятовский), Пшемощкая (Екатерина II), Потенжницкий (Потемкин), Цеменжницкий (русский посол), Литосницкий (пруссский король) и, наконец, заглавная Полюся как аллегория Польши.

Драма была опубликована анонимно во время Четырехлетнего сейма (в 1789 и 1791 г. без указания места издания). Из-за ее антирусского характера она была подана как перевод с русского. Пьеса вызвала огромный интерес, о чем свидетельствуют, в т.ч., большое количество экземпляров, переписанный от руки текст целиком и рукопись предисловия к произведению. Кроме того, в 1794-1796 гг. оперу перевел

на русский язык Василий Анастасевич – библиограф, переводчик, издатель журнала «Улей», популяризатор польской литературы в России (автограф этого перевода находится в настоящее время в Национальной библиотеке в Петербурге).

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: просвещение, Винцентий Игнаций Маревич, аллегорическая опера, Василий Анастасевич, перевод

ANNA PETLAK

SOURCES OF THE TIME AS TESTAMENT TO POLISH AND RUSSIAN RECEPTION OF WINCENTY IGNACY MAREWICZ'S OPERA *POLUSIA, CÓRKA KOŁODZIEJA, CZYLI WOLNOŚĆ OSWOBODZONA...* [*POLUSIA, THE WHEELWRIGHT'S DAUGHTER, OR LIBERTY FREED...*]

The article's subject of discussion is the 'tragic opera' by Wincenty Ignacy Marewicz, *Polusia, córka kołodzieja, czyli Wolność oswobodzona...* [*Polusia, the Wheelwright's Daughter, or Liberty Freed...*], attributed at one point to Julian Ursyn Niemcewicz. The play resembles an allegorical tragedy of political nature, in which the characters conceal real-life figures, such as: Swobodzki (Stanisław August Poniatowski), Przemocka (Catherine the Great), Potężnicki (Potemkin), Ciemiężnicki (Russian envoy), Litośnicki (Prussian king), and finally, the eponymous Polusia, as an allegory of Poland.

The tragedy was printed anonymously during the Four-Year Sejm (1789 and 1791, without a place of publication). Due to its anti-Russian character, it was published as a translation from the Russian language. The play was met with immense interest, which can be demonstrated by, among other things, the numerous prints, a handwritten copy of the entire text, as well as a manuscript of the preface to the work. Moreover, in the years 1794 to 1796, the opera was translated into Russian by Vasily Anastasevich – a bibliographer, translator, publisher of the “Улей” magazine, and promoter of Polish literature in Russia (a draft version of the translation is currently stored in the National Library of Russia in Saint Petersburg).

KEYWORDS: the Enlightenment, Wincenty Ignacy Marewicz, allegorical opera, Vasily Anastasevich, translation